

Biuro Analiz Sejmowych

OPINIA ZLECONA

Prof. zw. dr hab. Bogusław Banaszak
Uniwersytet Wrocławski,
Instytut Nauk Prawno-Ustrojowych

BAS-725/13

Warszawa, 23 kwietnia 2013 r.

Opinia prawna na temat: Czy zakaz rytualnego uboju zwierząt może naruszać prawa mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce, w szczególności konstytucyjne prawo do wolności religijnej?

1. Uwagi wprowadzające

Konstytucja nie zawiera żadnej normy wprost dotyczącej ochrony zwierząt, czy tym bardziej kwestii ich uboju. W 2012 r. sprawa legalności uboju rytualnego nabrała aktualności z powodu wyroku Trybunału Konstytucyjnego uznającego rozporządzenie dopuszczające ten ubój za niezgodne z Konstytucją. TK uczynił tak jednak ze względów formalnych – tzn. niezgodności rozporządzenia z zasadami konstytucyjnymi określającymi tryb i zakres wydania tego typu aktów prawnych. TK nie oceniał jednak merytorycznie konstytucyjności samego uboju. Relewantne w tej mierze mogą być normy Konstytucji regulujące prawa mniejszości narodowych i etnicznych (art. 35) oraz wolność religijną (art. 53).

Ze względu na problemy dotyczące prawnej regulacji uboju rytualnego należy zwrócić na uwagę na jej zgodność z konstytucyjnymi zasadami tworzenia prawa, zanim zbadana zostanie konstytucyjność uboju rytualnego. Warto też zapoznać się z kontrowersjami wokół tego zagadnienia już w II Rzeczypospolitej, gdyż umożliwi to właściwą perspektywę dla jego oceny.

Ekspertyza niniejsza zgodnie z tematem koncentruje się wyłącznie na zagadnieniach prawnych i poza zakresem rozważań pozostają względy ekonomiczne¹ oraz rozstrzygnięcie o tym, czy cierpienia zwierząt zabijanych według procedur religijnych są podobne, jak zwierząt ogłuszanych.

2. Prawna regulacja uboju rytualnego w II Rzeczypospolitej

Ubój rytualny budzi kontrowersje nie tylko współcześnie. Ze względu na to, że II Rzeczypospolita miała większy odsetek mniejszości religijnych i narodowościowych niż Polska współczesna, wydaje się wskazane przyjrzenie się sporom prawnym wokół tego zagadnienia w okresie międzywojennym. Ograniczenie uboju rytualnego w połowie lat 30-tych XX w. traktowano jako środki ustawodawcze skierowane przeciwko mniejszościom – zwłaszcza mniejszości żydowskiej – i porównywano do takich działań dyskryminacyjnych jak tzw. getto ławkowe². „Szczególnie głośno było w parlamencie polskim podczas ustanawiania zakazu szechity, czyli żydowskiego rytualnego uboju bydła. Wniosek zgłosiła Janina Prystorowa (żona piłsudczyka – Aleksandra) w izbie wyższej w lutym 1936 r. uzasadniając go niehumanitarnymi względami [odnosiły się one do procesu uboju rytualnego – przyp. BB]. Tak naprawdę nie chodziło tu o aspekt moralny, lecz bardziej ekonomiczny, gdyż przyjęcie takiej ustawy ograniczało handel żydowskich kupców i rzemieślników. Sprzeciw wobec podjęcia decyzji zakazującej szechity zgłaszało ministerstwo rolnictwa uważając, iż uderzy ono w polskich rolników, którzy zaopatrywali Żydów w bydło przeznaczone do rytualnego uboju”.³

W rezultacie uwzględnienia argumentów podnoszonych podczas dyskusji parlamentarnej przeciwko ustawowemu zakazowi rytualnego uboju, w art. 1 ustawy z dnia 17 kwietnia 1936 r. o uboju zwierząt gospodarskich w rzeźniach (Dz.U. z 1936 r., nr 29, poz. 237) ustawodawca wprowadził restrykcyjne unormowanie stanowiące: „Przy uboju w rzeźniach publicznych i prywatnych bydło

¹ Szacuje się, że eksport mięsa pochodzącego z uboju rytualnego ma wartość około 330 tys. € rocznie.

² Szerzej na ten temat zob. G. Kulka, *Komisje prawno-ustrojowe Rady Narodowej na emigracji w latach 1939-91*, Warszawa 2009, s. 54 i powołana tam literatura.

³ Ibidem s. 54.

rogate, świnie, owce, kozy, konie i inne zwierzęta ciepłokrwiste winny być ogłuszone lub w inny sposób pozbawione przytomności przed wykrwawieniem”, ale równocześnie w art. 5 osłabił rygoryzm tej regulacji. Art. 5 ust. 1 tejże ustawy stanowił: „Minister Rolnictwa i reform Rolnych w drodze rozporządzenia, w porozumieniu z Ministrem Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego oraz Ministrem Spraw Wewnętrznych ustali odmienny sposób i warunki dokonywania uboju zwierząt dla celów konsumpcyjnych tych grup ludności, których wyznanie wymaga stosowania przy uboju specjalnych zabiegów. Rozporządzenie to ograniczy ilościowo ubój dokonywany na powyższe cele, do faktycznych potrzeb wyżej wymienionych grup ludności i to w ten sposób, żeby cała ilość mięsa pochodząca z tego uboju (części przednie i tylne) odpowiadała potrzebom konsumpcji odnośnych grup ludności oraz potrzebie eksportu tego rodzaju mięsa i jego przetworów”. Stosowne rozporządzenie zostało wydane 26.8.1936 r.⁴

Przed wybuchem II wojny światowej nie wprowadzono już istotnych zmian do tej regulacji, mimo, że kilkakrotnie powracano w parlamencie do idei całkowitego zakazu uboju rytualnego⁵. Sprawa ta była dyskutowana też w emigracyjnej Radzie Narodowej, ale bez podejmowania jakichkolwiek rozstrzygnięć na przyszłość.

W okresie PRL ubój rytualny był dopuszczalny i był w niektórych rzeźniach praktykowany.

3. Zgodność obowiązującej prawnej regulacji uboju rytualnego z normami Konstytucji dotyczącymi źródeł prawa

Obecnie obowiązująca regulacja uboju rytualnego budziła i nadal budzi wątpliwości co do swojej konstytucyjności z powodu przestrzegania przez nią zasad tworzenia prawa określonych w rozdziale ustawy zasadniczej odnoszących się do źródeł prawa.

Pod koniec ubiegłego roku zagadnienie prawnej regulacji uboju rytualnego nabrało szczególnej aktualności w związku z wyrokiem Trybunału Konstytucyjnego z dnia 27 listopada 2012 r.⁶ Uznanie rozporządzenia dopuszczającego ubój rytualny

⁴ Zob. Dz.U. z 1936 r., nr 70, poz. 504.

⁵ Zob. G. Kulka, *Komisje ...*, s. 54.

⁶ Sygn. akt U 4/12, OTK-A, 2012 r., nr 10, poz. 124.

za niezgodne z Konstytucją w rzeczywistości zanegowało legalność tego uboju. Stało się tak za przyczyną obowiązującej regulacji ustawowej. Ustawa dnia 21 sierpnia 1997 r. o ochronie zwierząt (Dz. U. z 2003 r. Nr 106, poz. 1002, z późn. zm.) w brzmieniu obowiązującym do 27 września 2002 r. dopuszczała wyjątek od regulacji zobowiązującej do uśmiercania zwierząt tylko po uprzednim pozbawieniu świadomości. Dotyczył on uboju przewidzianego przez obrządki religijne (art. 34 ust. 5). Ustawodawca wykreślił zawarty w ustawie wyjątek. Obecnie kwestie uboju reguluje więc przede wszystkim w art. 33 ust. 1a przewidujący, że uśmiercanie może odbywać się wyłącznie w sposób humanitarny polegający na zadawaniu minimum cierpienia fizycznego i psychicznego. Definicja humanitarnego traktowania zwierząt została dokonana w art. 4 pkt 2 powołanej ustawy. Rozumie się przez to traktowanie uwzględniające potrzeby zwierzęcia i zapewniające mu opiekę i ochronę.

W art. 34 ust. 1 precyzując wymóg humanitaryzmu uboju ustawodawca wyraźnie stanowi „Zwierzę kręgowce w ubojni może zostać uśmiercone tylko po uprzednim pozbawieniu świadomości przez osoby posiadające odpowiednie kwalifikacje”. Wbrew tej jednoznacznej intencji ustawodawcy w § 8 ust. 2 rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 9 września 2004 r. w sprawie kwalifikacji osób uprawnionych do zawodowego uboju oraz warunków i metod uboju i uśmiercania zwierząt (Dz. U. Nr 205, poz. 2102, ze zm.) postanowiono, że ogłuszania zwierząt nie stosuje się przy poddawaniu ich ubojowi zgodnie z obyczajami religijnymi zarejestrowanych związków wyznaniowych. Oznacza to dopuszczalność uboju rytualnego, wymagającego, aby zwierzę było przytomne podczas podcinania gardła, w następstwie którego wykrwawia się.

Rozporządzenie to wydane zostało na podstawie art. 34 ust. 6 ustawy o ochronie zwierząt zawierającego delegację do określenia, w drodze rozporządzenia: kwalifikacji osób uprawnionych do zawodowego uboju, warunków wyładunku, przemieszczania, przetrzymywania, unieruchamiania w celu dokonania uboju lub uśmiercania zwierząt, warunków i metod uboju i uśmiercania zwierząt stosownie do gatunku, mając na względzie zapewnienie humanitarnego traktowania zwierząt podczas ich uboju lub uśmiercania.

Oceniając zgodność powołanego wyżej § 8 ust. 2 rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z Konstytucją TK stwierdził: „Mając na uwadze zakres spraw przekazanych do uregulowania w rozporządzeniu, jak również wytyczne

odnoszące się do treści rozporządzenia, należy uznać, że norma zawarta w § 8 ust. 2 rozporządzenia z 2004 r., wyłączająca obowiązek ogłuszania zwierząt przed śmiercią, nie mieści się, ani w zakresie warunków, ani w zakresie metod uboju. Reguluje zatem w rozporządzeniu zagadnienie wykraczające poza zakres delegacji ustawowej. Nawet jeżeli przyjąć, że uśmiercanie zwierząt bez uprzedniego pozbawienia świadomości jest metodą, a w zakresie spraw przekazanych do uregulowania w rozporządzenia mieści się określenie metod uboju i uśmiercania zwierząt stosownie do gatunku (art. 34 ust. 6 pkt 3 ustawy), to jednak przy wydawaniu rozporządzenia dopuszczalne jest wskazanie takich metod, które pozostają w zgodzie z ustawą o ochronie zwierząt. Art. 34 ust. 1 ustawy o ochronie zwierząt jednoznacznie wyklucza możliwość uśmiercania zwierząt bez uprzedniego pozbawienia świadomości. [...] W tej sytuacji należy stwierdzić, że zaskarżony § 8 ust. 2 rozporządzenia z 2004 r. jest niezgodny z art. 34 ust. 6 ustawy o ochronie zwierząt. Przez to pozostaje niezgodny także z art. 92 ust. 1 Konstytucji”.⁷

Ze względu na doniosłość zagadnienia wymagającego rozstrzygnięcia, jak również czas potrzebny na przeprowadzenie procesu legislacyjnego, Trybunał orzekł o odroczeniu utraty mocy obowiązującej powołanego § 8 ust. 2 rozporządzenia do 31 grudnia 2012 r.

Stosownych zmian legislacyjnych do tego czasu nie przeprowadzono, ale 1 stycznia 2013 r. weszło w życie rozporządzenie Rady (WE) nr 1099/2009 z dnia 24 września 2009 r. w sprawie ochrony zwierząt podczas uśmiercania (Dz.U. L 303 z 18 listopada 2009 r., s. 1). Jego art. 4 ust. 1 stanowi, że zwierzęta są uśmiercane wyłącznie po uprzednim ogłuszeniu zgodnie z metodami i szczegółowymi wymogami związanymi ze stosowaniem tych metod określonymi w załączniku I. Do chwili śmierci zwierzęta są utrzymywane w stanie nieprzytomności i niewrażliwości na bodźce. Art. 4 ust. 4 tego rozporządzenia ustanawia jednak wyjątek od powyższej zasady i dopuszcza szczególne metody uboju wymagane przez obrzędy religijne, pod warunkiem że ubój ma miejsce w rzeźni. Równocześnie jednak powołane rozporządzenie dopuszcza w pkt 18 i 57 preambuły dalsze obowiązywanie albo wprowadzenie przepisów krajowych, które służą zapewnieniu dalej idącej ochrony zwierząt podczas ich uśmiercania. Wówczas

⁷ Ibidem.

państwo członkowskie powiadamia Komisję Europejską przed dniem 1 stycznia 2013 r. o takich przepisach krajowych. Komisja poinformuje o nich pozostałe państwa członkowskie. Państwa członkowskie mogą przyjąć przepisy krajowe, które służą zapewnieniu dalej idącej ochrony zwierząt podczas ich uśmiercania w porównaniu z przepisami zawartymi w tym rozporządzeniu i powinny powiadomić Komisję Europejską o takich przepisach krajowych. Komisja poinformuje o nich pozostałe państwa członkowskie.

W tej sytuacji ustawowy zakaz uboju rytualnego przewidziany przez powołane wyżej przepisy ustawy o ochronie zwierząt pozostaje zgodny z prawem UE (z rozporządzeniem Rady nr 1099/2009), a więc jest zgodny z art. 91 ust. 3 Konstytucji. Tym samym należy stwierdzić, że obecnie w Polsce nie ma podstaw prawnych do uboju rytualnego⁸.

Na marginesie warto dodać, że ani w prawie międzynarodowym ani w unijnym, a także w regulacjach ustawowych przyjętych w państwach członkowskich UE nie występuje jednolity stosunek do zagadnienia uboju rytualnego. Jest on zakazany na Łotwie, w Islandii, Szwajcarii i Szwecji. Jego ograniczenia wprowadzono w Austrii, Belgii, Chorwacji, Danii, Estonii, Finlandii, Holandii, Luksemburgu, Niemczech, na Słowacji i w Wielkiej Brytanii. W pozostałych państwach jest całkowicie legalny.

4. Zgodność obowiązującej prawnej regulacji uboju rytualnego z normami Konstytucji dotyczącymi praw mniejszości narodowych i etnicznych

Niektóre z uznanych prawnie mniejszości narodowych i etnicznych występujących obecnie w Polsce związane są ściśle z określoną religią przewidującą ubój rytualny (jest to żydowska mniejszość narodowa i tatarska mniejszość etniczna). Tym samym zakaz tego uboju może naruszać ich prawa mniejszości. Celowo zarysowałem ten problem w okresie II Rzeczypospolitej, aby wskazać, że należy spojrzeć na niego nie

⁸ Co jest zgodne z art. 26 (1) rozporządzenia Rady (WE) nr 1099/2009 (pozwala on państwom zachować własne przepisy). Z doniesień prasowych wynika, że Rząd RP w stosownym czasie powiadomił unijną komisję zdrowia i praw konsumentów o obowiązującej w Polsce dalej idącej ochronie zwierząt podczas ich uśmiercania niż przewidziana w rozporządzeniu Rady nr 1099/2009.

tylko przez pryzmat wolności religijnej. Konstytucja w art. 35 gwarantującym prawa mniejszości narodowych i etnicznych koncentruje się w na prawach kulturalnych. Prawa mniejszości nie ograniczają się tylko do nich. Obejmują także wskazane w art. 35 prawo do zachowania i kultywowania własnych obyczajów i tradycji oraz prawo do uczestnictwa w rozstrzyganiu spraw dotyczących ich tożsamości kulturowej.

Jeżeli pojęcie tożsamości kulturowej będzie się rozumieć przez pryzmat definicji kultury – jako „całokształt materialnego i duchowego dorobku”⁹ danej grupy narodowej czy etnicznej, to wówczas bezsprzecznie obejmuje ono określone umiejętności uboju rytualnego bazującego na zasadach religijnych spajających te grupę. Nakazy religijne wykluczają przy tym ewentualność kompromisu z postulatami obrońców praw zwierząt i zmianę zasad uboju rytualnego – na przykład przez ogłuszanie zwierzęcia przed jego zabiciem przez upuszczenie krwi.

W tym ujęciu umiejętności uboju rytualnego stanowią istotny składnik obyczajów i tradycji decydują o tożsamości danej grupy narodowej lub etnicznej i objęte są ochroną konstytucyjną na równi z innymi elementami decydującymi o tożsamości kulturalnej danej grupy. Zakaz uboju rytualnego stanowi więc ograniczenie praw mniejszości ubój ten praktykujących i powinien on mieć swoje uzasadnienie w dobrach chronionych konstytucyjnie i być koniecznym w demokratycznym państwie prawnym. Wśród dóbr chronionych konstytucyjnie wymienionych w art. 31 ust. 3 jako wartość uzasadniająca ten zakaz wchodziłaby jedynie w grę moralność publiczna rozumiana jako zespół zasad, norm, wzorów postępowania i ocen pozwalających uznać jakieś postępowanie za akceptowane lub nieakceptowane w społeczeństwie. Należy w tym miejscu podkreślić, że ustanawiane ograniczenia powinny być „zgodne z zasadą proporcjonalności, z tej zaś wynika wymóg doboru takiego środka ograniczenia wolności lub praw, który służyłby osiągnięciu zamierzonego celu z uwzględnieniem postulatu adekwatności, przy jednoczesnym bezwzględny zakazie wkraczania w istotę gwarantowanego prawa”.¹⁰

Zważywszy na długotrwałą dopuszczalność uboju rytualnego w Polsce jego całkowity zakaz ustawowy należy uznać za nieproporcjonalny, naruszający

⁹ Hasło *kultura* – M. Szymczak (red.), *Słownik języka polskiego*, t.I, Warszawa 1988, s. 1083.

¹⁰ orz. TK z 20.10.2010 r., P 37/09, OTK-A 2010, Nr 8, poz. 79.

istotę praw mniejszości narodowych i etnicznych. Zgodne natomiast z Konstytucją byłyby ograniczenia tego uboju implikowane przez zmiany świadomości społecznej, a tym samym i moralności publicznej, związane z podnoszącym się współcześnie standardem ochrony zwierząt. Ograniczenia te (np. w postaci zezwolenia na ubój rytualny pod pewnymi warunkami) powinny być jednak wprowadzone w ustawie, choćby na wzór regulacji z 1936 r.

Ta ostatnia propozycja *de lege ferenda* ma swoje uzasadnienie konstytucyjne. Ustrojodawca podkreślił w Preambule do Konstytucji wolę nawiązania do najlepszych tradycji II Rzeczypospolitej. Należy do nich z pewnością troska o przestrzeganie praw mniejszości narodowych licznie wówczas zamieszkujących terytorium państwa. Stymulowało to znajdowanie rozwiązań różnych problemów w sposób zaspakajający także ich uzasadnione potrzeby. Nawiązanie do preambuły ma o tyle sens, że – jak stwierdza Trybunał Konstytucyjny preambuła „ma wiążące znaczenie dla wykładni części artykułowej aktu normatywnego”. TK przyjmuje wprawdzie, że „sama w sobie preambuła nie rodzi skutków prawnych dla adresatów ustawy. [...] Ukierunkowuje jednak interpretację ustaw zaskarżonych, w tym także ustaw zmienianych tą ustawą, i sposób jej stosowania, i to nakazuje traktować preambułę jako wypowiedź normatywną, mającą znaczenie dla analizy konstytucyjności przeprowadzanej przez Trybunał Konstytucyjny. Preambuła przede wszystkim określa cel ustawy i determinuje jej charakter, co wpływa na ocenę, czy ustawa odpowiada standardom konstytucyjności”.¹¹

5. Zgodność obowiązującej prawnej regulacji uboju rytualnego z normami Konstytucji dotyczącymi wolności religijnej

Ubój rytualny przewidziany jest w regułach niektórych religii – zwłaszcza muzułmańskiej i żydowskiej. Z tego względu należy zbadać, czy jego zakaz nie narusza wolności religijnej gwarantowanej w art. 53 Konstytucji. Warto przy tym dodać, że podmiotem tej wolności są nie tylko kościoły i związki wyznaniowe zarejestrowane, a więc nie można zagadnienia uboju rytualnego wiązać wyłącznie z islamem i religią żydowską.

¹¹ wyr. z 11.5. 2007 r., K 2/07, OTK ZU 5/A/2007, poz. 48.

Należy w tym miejscu podkreślić, że Konstytucja nie definiuje pojęcia religii i nie daje podstaw do rozstrzygnięć, czy dany zespół poglądów i praktyk jest, czy nie jest religią. Istotne znaczenie w tej mierze mają ustalenia pozakonstytucyjne, a nawet pozaprawne – filozoficzne, teologiczne, etnograficzne, kulturowo- i religioznawcze¹². Konstytucja określa następujące elementy wolności religii: wolność wyznawania lub przyjmowania religii według własnego wyboru oraz uzewnętrzniania indywidualnie lub z innymi, publicznie lub prywatnie, swojej religii przez uprawianie kultu, modlitwę, uczestniczenie w obrzędach, praktykowanie i nauczanie, posiadanie świątyń i innych miejsc kultu w zależności od potrzeb ludzi wierzących oraz prawo osób do korzystania z pomocy religijnej tam, gdzie się znajdują. Samo wyliczenie elementów wolności religii nie może prowadzić do jej ograniczenia i intencją ustrojodawcy nie było definiowanie samej religii, czy też form jej praktykowania. „Sformułowanie konstytucyjne jest na tyle ogólne, że nie można z niego wyprowadzić zakazów jakichkolwiek form”.¹³ Skoro tak, to można do nich zaliczyć także ubój rytualny.

Władze publiczne mogą ingerować w uzewnętrznione postaci wierzeń religijnych, gdy przekraczają one granice wyznaczone art. 53 ust. 5 Konstytucji. Należy przy tym podkreślić, że przesłanki dopuszczające ograniczenie wolności uzewnętrzniania religii są tożsame z występującymi w art. 31 ust. 3 Konstytucji, ale nie wszystkie przesłanki określone w art. 31 ust. 3 zostały uwzględnione. Nie oznacza to jednak – biorąc pod uwagę wykładnię systemową – wyłączenia pozostałych przesłanek wskazanych w art. 31 ust. 3. TK słusznie zauważył, że art. 53 ust. 5 „nie wyłącza zastosowania zasady proporcjonalności wyrażonej w art. 31 ust. 3 Konstytucji, w tym przynajmniej zakresie, w jakim treści normatywne obu tych przepisów nie pokrywają się; dotyczy to przede wszystkim, zasadniczego dla kwestii określenia granic dopuszczalnych ograniczeń, kryterium odwołującego się do istoty wolności i praw”.¹⁴

Z art. 53 wynika, że Państwo ma obowiązek zapewnić wierzącym wolne od jakichkolwiek przeszkód (także ze strony innych osób, grup itp.) wyrażanie

¹² Por. P. Winczorek, *Komentarz do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 02.04.1997 r.*, Warszawa 2000, s. 73.

¹³ B. Banaszak, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2012, s. 325.

¹⁴ wyr. z 16.2.1999 r., SK 11/98, OTK 1999, Nr 2, poz. 22.

i praktykowanie religii. SN stwierdził przy tym, że naruszenie wolności sumienia następuje przez zachowanie uniemożliwiające lub utrudniające praktykowanie wybranej religii¹⁵.

Ubój rytualny należący do zewnętrznej sfery praktykowania religii uznających jego konieczność podlega więc ochronie konstytucyjnej przewidzianej w art. 53. Ochrona ta obejmuje także nałożony na władze publiczne obowiązek przeciwdziałania podejmowanym przez podmioty niepubliczne, czy osoby fizyczne wszelkim formom zmuszania do nieprzeprowadzania uboju rytualnego.

Ubój rytualny może być ograniczony wyłącznie w oparciu o przesłanki sformułowane w art. 53 ust. 5 i art. 31 ust. 3 Konstytucji. Występuje tu analogia do omówionej już wyżej kwestii przesłanek dopuszczalności ograniczenia praw mniejszości narodowych i etnicznych. Nie ma więc potrzeby powtarzanie zaprezentowanego tam toku argumentacji. Należy odwołać się do konkluzji poprzedniego punktu rozważań i stwierdzić, że **w przypadku wolności religii gwarantowanej w art. 53 ustawy zakaz uboju rytualnego narusza jej istotę. Zgodne natomiast z Konstytucją byłyby ograniczenia tego uboju określone w ustawie.**

Zgłaszając w tym ostatnim względzie propozycję *de lege ferenda* (korespondującą z propozycją zawartą w końcowej części poprzedniego punktu rozważań) warto wskazać na formułę zastosowaną w powołanym wyżej art. 5 ust. 1 ustawy z dnia 17 kwietnia 1936 r. o uboju zwierząt gospodarskich w rzeźniach.

6. Konkluzje

Według obecnie obowiązującego stanu prawnego ubój rytualny jest zakazany. **Zakaz ten narusza istotę praw mniejszości narodowych i etnicznych gwarantowanych w art. 35 Konstytucji i pozbawia je korzystania z ważnego elementu decydującego o tożsamości kulturalnej, a także narusza istotę wolności religijnej gwarantowaną w art. 53 Konstytucji utrudniające praktykowanie tych elementów religii, które związane są z ubojem rytualnym.**

Należy równocześnie podkreślić, że wartości chronione konstytucyjnie, a zwłaszcza moralność publiczna (art. 31 ust. 3, art. 53 ust. 5) przemawiają za

¹⁵ wyr. z 12.6.2002 r., III CKN 618/2000, LexPolonica nr 358938.

ograniczeniem uboju rytualnego do ilości zaspakajającej potrzeby konsumpcji odnośnych grup społecznych.

Streszczenie

Konstytucja nie zawiera żadnej normy wprost dotyczącej ochrony zwierząt, czy tym bardziej kwestii ich uboju. W 2012 r. sprawa legalności uboju rytualnego nabrała aktualności z powodu wyroku Trybunału Konstytucyjnego uznającego rozporządzenie dopuszczające ten ubój za niezgodne z Konstytucją. TK uczynił tak jednak ze względów formalnych i nie oceniał merytorycznie konstytucyjności samego uboju. Relewantne w tej mierze mogą być normy Konstytucji regulujące prawa mniejszości narodowych i etnicznych (art. 35) oraz wolność religijną (art. 53). Według obecnie obowiązującego stanu prawnego ubój rytualny jest zakazany. Zakaz ten narusza istotę praw mniejszości narodowych i etnicznych gwarantowanych w art. 35 Konstytucji i pozbawia je korzystania z ważnego elementu decydującego o tożsamości kulturalnej, a także narusza istotę wolności religijnej gwarantowaną w art. 53 Konstytucji utrudniające praktykowanie tych elementów religii, które związane są z ubojem rytualnym. Należy równocześnie podkreślić, że wartości chronione konstytucyjnie, a zwłaszcza moralność publiczna (art. 31 ust. 3, art. 53 ust. 5) przemawiają za ograniczeniem uboju rytualnego do ilości zaspakajającej potrzeby konsumpcji odnośnych grup społecznych.